

**Nikolas Rose – Des Fitzgerald:
*The Urban Brain. Mental
 Health in the Vital City***

Princeton University Press,
 Princeton – Oxford 2022, 266 s.

Rose a Fitzgerald ve své knize zkoumají vztah člověka a prostředí, ve kterém žije. Konkrétně se zabývají městským prostředím a jeho vlivem na duševní zdraví, přičemž navazují na bio-psycho-sociální přístup a vitalistickou tradici ve filosofii a vědách o člověku. K člověku tak přistupují na prvním místě v jeho živosti, charakterizované neutuchající proměnou a plynutím. Zároveň zpochybňují binaritu vnitřního a vnějšího a narušují představu organismu a prostředí jako od sebe oddělených. Poukazují na to, že mezi živými bytostmi a prostředím probíhá mohutné obousměrné působení, jehož složitému systému, zahrnujícímu nepřehledné množství biologických i sociálních faktorů, teprve začínáme rozumět. Při zkoumání těchto vztahů se autoři zaměřují na *městský mozek*, který charakterizuje právě pobývání člověka ve městě. Město nahlíží jako specifickou ekologickou niku, jíž se lidští i nelidští obyvatelé neustále přizpůsobují a sami ji také neustále tvoří a přetvářejí. To vše je pak východiskem k formulaci nového biopolitického programu, o němž Rose a Fitzgerald předpokládají, že může vést k větší rovnosti, lepšímu zdraví a obecně lepšímu životu ve velkoměstech.

Autoři se zaměřují na městské prostředí, protože právě moderní město se podle nich stává primárním životním prostředím lidí vzhledem k tomu, že většina světové populace v současnosti žije ve městech.

Klíčovou figurou knihy, jejíž potýkání se s městem Rose a Fitzgerald zachycují, je člověk v pohybu, migrant. Tuto volbu autoři vysvětlují tím, že právě migrace stála u zrodu moderních velkoměst – transnacionální migrace v Severní Americe, migrace z venkovských oblastí v případě evropských měst. Největší městské aglomerace globálního Jihu se v posledních desetiletích potýkají s velkými nárůsty počtu obyvatel, a to také v souvislosti s migrací obyvatel z venkovských oblastí. Zároveň jsou to právě migranti, kteří ve velkých městech žijí v nejméně přívětivých oblastech, typických extrémní hustotou osídlení, omezeným přístupem k lékařské péči a velkou mírou znečištění. Na pracovním trhu se tito lidé často potýkají s vykořisťováním a jejich život bývá prostoupen rasovou a jinou diskriminací.

Vitalistické myšlení bylo podle autorů přítomné v sociologickém studiu měst od samého začátku. Nové objevy v přírodních vědách o člověku (především v neurovědách a genetice) i v sociálních vědách (například feministická studia embodimentu) umožňují chápat člověka jako bio-sociální bytost. Na základě toho je možné myslet sociální fenomény, jako jsou chudoba, diskriminace, vykořisťování či útlak na základě třídy, genderu nebo rasy, jako zásadně propojené s biologickou stránkou života, skrze niž je také možné se k nim aktivně vztahovat. Masivní migrace do měst spojená s extrémní mírou škodlivého stresu pak podle autorů zásadně mění situaci, v níž potíže s duševním zdravím byly otázkou pouze menšiny lidské populace. Duševní zdraví se zdá být přímo spojeno s životním prostředím lidí, které je podle autorů možné a také nutné smyslně změnit.

Kniha je rozdělena do šesti kapitol, které tuto argumentační linii rozvíjejí. První kapitola se zabývá migrací jakožto klíčovým prvkem ustavení moderních velkoměst. Autoři navazují na klasické sociologické práce zabývající se městem a mapují vitalistické myšlenky u autorů jako Georg Simmel, Seebohm Rowntree, Charles Booth či W. E. B. Du Bois. Druhá kapitola se podrobněji věnuje duševnímu zdraví a rizikovým faktorům života ve slumových oblastech velkoměst globálního Jihu. Témata migrace a duševního zdraví se podle autorů v urbánních studiích často objevují, ale málokdy se dosud zkoumaly jejich souvislosti. Třetí kapitola se zabývá čínskými velkoměsty, která se podle autorů liší od většiny velkoměst globálního Jihu nepřítomností klasických slumových oblastí, proto o nich pojednávají samostatně. Na základě vlastních terénních výzkumů podrobněji zkoumají příklad Šanghaj a zkušenost lidí přicházejících sem z venkovských oblastí. Jejich příchod do města je rámován řadou stresujících okolností: špatný přístup ke službám, separace od vlastní rodiny, hostilita úřadů (například skrze nástroje spojené s povolením k pobytu).

Migrace do města a život v nevhodných podmínkách se vepisují do lidského organismu prostřednictvím stresu, jehož dopady na lidské zdraví zkoumá čtvrtá kapitola. Pátá kapitola je těžištěm knihy, pokud jde o obraz městského mozku, coby vědeckého objektu na pomezí sociálních a přírodních věd. Na základě studií epigenetiky (vzájemného působení genů a prostředí), neuroplasticity včetně nedávno objevených možností neurogeneze po dobu celého života a tak zvaného expozomu (souhrn všech sensorických zkušeností

i jiného působení, kterému je živá bytost vystavena) zde vykreslují onu zásadní propojenost městského člověka s prostředím. Díky adaptabilitě a neustále se vyvíjející nervové soustavě může člověk přežít v prostředí mnohdy přeplněném nejrůznějšími toxickými vlivy. Prohlubující se porozumění těmto možnostem však podle autorů musí směřovat k cílené a promyšlené změně městského prostředí, jejíž vizi představují v šesté kapitole. Jednalo by se o biopolitiku „v níž by jednotlivci neměli pouze legální, politické a sociální právo na město (ať už by to v praxi znamenalo cokoli), ale také právo na vitalitu spolu se všemi možnostmi, které by této vitalitě umožnily se rozvinout“ (s. 177). V závěru knihy pak autoři formulují program sociologie obydlí a zabydlenosti. Anglickým termínem *inhabitation* se snaží postihnout propojení ekologických a biopolitických procesů, kterým se v knize věnují. Taková sociologie by měla začít u důkladného studia lidského expozomu. Navrhují také aplikovat a rozvinout metody neurovědního výzkumu, jako je například sensorické mapování, na sociální život v městském prostředí.

Autoři v úvodu recenzované knihy tvrdí, že jejich text není manifestem záměrů. Čtení knihy nicméně vyvolává dojem, že o určitý programový manifest přeci jen jde. Duševní zdraví, na které se chtějí zaměřit především, propojují se zdravím obecně a s životními podmínkami. Odkazují k velkému množství výzkumné i teoretické literatury z oblasti sociologie města, neurověd a sociální psychologie, kterou efektivně využívají k formulaci vitalistických závěrů o životě člověka ve městě. Můj dojem manifestu při čtení sílil až do závěru, kde jsem už v myšlenkách vedl živý dialog s autory navrženým programem. Záměr budovat

města umožňující větší rovnost obyvatel a bio-eko-sociální intervence směřující k podpoře duševního zdraví, spíše než individualistické intervence založené na předpokladu duševní nemoci, je sympatický. Životní prostředí, které by spíše eliminovalo, než vytvářelo překérní situace, by bylo jistě zdravější.

Zároveň jsem však měl dojem jakési vzletné naivity. Jako by se autoři nechávali unést novým věděním a teoretickými možnostmi, které otevírá. S důvěrou, že musí vést ke změnám v každodenní politické praxi. Živoucí realita, kterou zamýšlejí popisovat, ale také proměňovat, se v některých momentech zdá vzdálená. Lze se obávat například toho, že intervence do veřejného prostoru ve vyloučených lokalitách, které autoři popisují, opět poslouží zájmu privilegovaných a povedou k odsunu již znevýhodněných obyvatel k novým a vzdálenějším okrajům. Nabízí se také otázka, zda je opravdu využití neurovědních metod a technologií k ovlivňování sociálních procesů tak nové. Například praktiky, které Bauman a Lyon popisují jako tekutý dohled, pracují dnes s podobnými nástroji, ovšem nikoli v zájmu lepšího života pro všechny, ale spíše v zájmu kapitálu a profitu menšiny. Jak tedy zabránit zneužití bio-sociálního výzkumu těmi, kdo jej budou s to financovat? Těto a příbuzným otázkám se text naneštěstí v zásadě vyhýbá.

Martin Novák
ma.novak@zoho.com

**Lenka Jakubková Budilová
– Thomas Hylland Eriksen –
Gunnar Haaland – Miroslav
Hroch – Marek Jakoubek:
*Etnické skupiny, hranice
a identity***

Centrum pro studium demokracie
a kultury (CDK), Brno 2020, 155 s.

Etnicita rezonuje napříč vědeckovýzkumným diskursem i našimi všedními životy. Když se v dnešní době řekne pověstný název *Ethnic Group and Boundaries*, takřka automaticky si jej spojíme s Fredrikem Barthem. Recenzovaná kniha *Etnické skupiny, hranice a identity* však poodkrývá další perspektivy tohoto díla, úlohu spolupodílejících se autorů a diskutuje populární koncept etnicity nejen skrze pohled antropologů a etnologů.

Autoři publikace se zhostili výkladu vývoje sociálněvědního studia etnicity i aktuálních podob tohoto konceptu. Jejich záměrem je snaha o kultivaci tuzemské odborné i laické diskuse o etnicitě a její přiblížení standardům běžným v západním světě. Jistou návaznost lze spatřit ve vztahu k Eriksenovu dílu *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy* (2011), či k Jakubkově knize *Teorie etnicity: Čítanka textů* (2016), která zprostředkovala překlad 24 klíčových textů předních autorů majících zásadní podíl na utváření antropologického diskursu o etnicitě na západ od našich hranic. Kniha *Etnické skupiny, hranice a identity* cílí na širší odbornou i laickou veřejnost, zejména pak může být přínosná pro studenty a příznivce etnologie, kulturní antropologie a příbuzných oborů.